

KENT EFSANELERİNİN MİMARİ: KOCA SİNAN

The Architect of City Legends: The Great Sinan

L'architecte des légendes urbaines: Sinan le Magnifique

G. Ezgi KORKMAZ*

ÖZET

Bu çalışmada Mimar Sinan'la ilgili olarak şehir ortamında anlatılan üç efsaneden yola çıkılarak, efsane türünün geleneksel tanımı ve özellikleriyle, kent efsaneleri olarak adlandırılan anlatıların özellikleri karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu efsanelerin kent ortamında nasıl ve neden doğduğu, kent yaşamında ne gibi işlevler üstlendikleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kent Efsane Modern Folklor Mimar Koca Sinan

ABSTRACT

In this study, the traditional definition of legend and its characteristics are compared with that of city legends, moving from three legends about the Great Architect Sinan that are told in the city. It is also examined that under which circumstances and why these legends have emerged in the city as well as their functions in the city life.

Key Words

City Legend Modern Folklore Great Architect Sinan

Efsane ve kent kavramları bir arada değerlendirildiğinde ortaya malzeme bakımından oldukça zengin ve bir o kadar da ilginç bir alan çıkıyor. Kentlerde kulaktan kulağa aktarılan, aktarıldıkça değişen, dönüşen kısacası kent ortamında üretilen ve tüketilen çok sayıda efsane vardır. Bill Ellis'in, *Folklore* ansiklopedisindeki "Urban Legend" maddesinde belirttiğine göre folklor araştırmacılarının "Kent Efsaneleri" ya da "Çağdaş Efsaneler" olarak adlandırılan şehir kaynaklı bu anlatılarla ilgilenmeye başlaması 1950'lerde olmuştur. Richard M. Dorson'un *American Folklore* adlı kitabında bu anlatılara dikkat çekerek, bunları "modern" folklorun örnekleri olarak göstermesinden sonra bu alanda derleme ve incelemeler yapılmaya başlanmıştır (496). Türkiye'de ise bu efsanelerle il-

gili pek fazla çalışma yapıldığı söylene-
mez.

Efsanelerin kent ortamında nasıl ve neden doğduğu, kent yaşamında ne gibi işlevler üstlendikleri, daha önce efsane üzerine yapılan çalışmalarda pek fazla ele alınmamış sorulardır. Bu soruları yanıtlayabilmek için önce efsane türünün geleneksel tanımı ve özellikleriyle, kent efsaneleri olarak adlandırılan anlatıların özellikleri karşılaştırılacaktır. Böylelikle kent ortamında derlenen belirli efsaneler göz önüne alınarak ortaya atılan sorulara bazı yanıtlar aranabilir. Bu yazıda, Mimar Sinan'la ilgili olarak anlatılan bazı efsaneler ele alınarak kent ortamında efsane türünün nasıl doğup geliştiği ve yüklendiği işlevler değerlendirilecektir.

Kulaktan kulağa anlatılan kent ef-

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

sanelerinin toplandığı bir web sitesi olan “efsaneler.com”un slogan cümlesi efsane-nin tanımını yapmak için iyi bir çıkış noktası olabilir: “İnanılmaz ama ‘gerçek’ yüzlerce hikâye!”. Sloganda “gerçek” sözcüğünün tırnak içinde gösterilmesi efsane türünün en önemli özelliklerinden birine dikkat çekiyor: Anlatılan olayın her zaman “gerçekmiş” gibi ve inandırma amacı güdülerek anlatılması. Efsane türünün çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan tanımlarında bu özelliğin öne çıktığı görülür. Pertev Naili Boratav’a göre “[e]fsanenin başlıca niteliği inancı konusunu olmasındır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir” (106). Metin Karadağ’ın, Max Lüt-hi’den aktardığı tanıma göre ise:

Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve ve bu gerçekten haberdar olmayı isteten [...] anlatım türünün adıdır. (295)

Tanımlarda da görüldüğü gibi gerçek olma iddiası ve dinleyeni inandırma kaygısı efsane türünün en belirgin özelliklerindedir. Efsane türünün bir diğer özelliği belirli bir zaman, yer ve şahısla ilişkilendirilmesi, yani anlatıcı ve dinleyici için somut bir anlatı olmasıdır. Efsane anlatılarında olay kanıtlar sunularak ve olaya tanık olanların isimleri verilerek, yer ve zaman gösterilerek aktarılır (Dégh 488). Efsane türüyle ilgili olarak belirlenen bu özellikler kent ortamındaki efsaneler için de geçerlidir. Örneğin Mimar Sinan’ın Süleymaniye’nin gizli bir bölümünde bulunan mektubuyla ilgili efsanede olayların “gerçek” olduğu etkisi, bulunan mektubun orjinal olduğunun uzmanlarca belgelenmesi ve mektu-

bun şu anda Topkapı Sarayı’nda saklanması gibi ayrıntılarla yaratılmaya çalışılmıştır.

Efsanenin, tabiat olaylarının akıl dışı, olağanüstü açıklamalarla anlatılan biçiminden doğduğu hemen her araştırmacı tarafından yinelenir. Bu tanımın günümüzde üretilen efsaneler söz konusu olduğunda büyük ölçüde geçerliliğini yitirdiği söylenebilir. Ancak insanın, kontrolü dışındaki olgulara açıklama getirme çabası aynı kalmıştır. Dolayısıyla kent efsanelerinin ortaya çıkışının, insanın sahip olduğu bilgi dağarcığıyla açıklama getiremediği bazı olguları anlama çabasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Paul Smith, çağdaş efsanelerin işlevlerini şöyle tanımlar: “Çağdaş efsaneler öğretici olabilir ya da kontrolümüz dışında olan bir olgu veya olaya mantıklı bir açıklama getirmek amacıyla kullanılabilir” (499). Kısacası, açıklama çabası aynı kalmış, ancak bağlam farklılığı nedeniyle ortaya çıkan anlatıların özellikleri değişikliğe uğramıştır. Örneğin, geçmişte üretilmiş efsanelerde sıklıkla rastlanan “akıldışılık” ve “olağanüstülük” özellikleri, günümüzde üretilen efsanelerde yerini başka özelliklere bırakabilmektedir. Mimar Sinan’la ilgili efsanelerde olağanüstülükten çok Sinan’ın “deha”sına vurgu yapılmaktadır. Tabii burada, zaman içinde “olağanüstü” kavramının farklı anlamlar yüklendiği de unutulmamalıdır.

Efsaneler araştırmacılar tarafından çeşitli biçimlerde sınıflandırılmıştır. Bunlardan Boratav’ın benimsediği sınıflandırmaya göre Mimar Sinan’la ilgili efsaneler “Tarihlik Efsaneler” grubuna ve bu grubun “Tarihlik önemli olaylar ya da sivrilmiş kişiler” alt başlığı içinde değerlendirilebilir (108-9). 1489-1588 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun

en görkemli döneminde yaşamış olan Mimar Sinan, bir yeniçeri iken mimari zekâsıyla öne çıkıp yapılarıyla bugün bile hayranlık uyandıran büyük bir mimar olduğundan, ismi etrafında çeşitli efsanelerin anlatıldığı söylenebilir. Onun hakkında anlatılan efsaneler tek tek ele alındığında ortaya çıkış nedenleri ve kent ortamındaki işlevleri belirlenebilir.

Efsanelerden ilki Süleymaniye Camisi ile ilgilidir. Efsaneye göre birkaç yıl önce Süleymaniye'nin taşıyıcı kemerlerindeki kilit taşlar aşındığından cami yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Mimarlar, mühendisler bu taşları nasıl değiştireceklerini bir türlü bulamaz. Sonunda içlerinden biri camide gizli bir bölme bulur. Bu bölmede Sinan'ın imzasını taşıyan bir mektup vardır ve mektupta kilit taşının nasıl değiştirileceği anlatılmaktadır. Mimar Sinan'ın söyledikleri yapılır ve cami yıkılmaktan kurtarılır. Bu anlatının iki temel önermesi, yaklaşık beşyüz yıl önce yaşayan bir mimarın eseri karşısında, günümüz mimar ve mühendislerinin aciz kalması ve Mimar Sinan'ın büyük bir usta olmasının yanı sıra, çok ileri görüşlü olmasıdır. Mimar Sinan'ın yapılarının çok uzun zaman önce inşa edilmiş olmasına karşı her türlü doğal aşınma ve deprem gibi dış unsurlardan etkilenmeden bugüne gelebilmiş olması ona karşı bir hayranlık uyandırır. Dolayısıyla, eserlerinin sağlamlığını açıklayabilmek için onunla ilgili onun "deha"sını ve bugünün mimarlarının acizliğini vurgulayan efsaneler ortaya çıkmış olabilir. Bu efsanede "kilit taşı" gibi bazı mimari terimlerin kullanılması ve olayı yaşadığı anlatılan kişilerin "mimar ve mühendisler" olması, efsanenin bu meslek grubundaki kişiler arasında ortaya çıktığına işaret eder.

İkinci efsanede de Mimar Sinan'ın

uzak görüşlülüğü ve dehası vurgulanmaktadır. Buna göre 1950-60 yılları arasında Türkiye'de mimari yapıları incelemeye gelen bir Japon heyeti, Mimar Sinan'ın eserlerinde binaların, sarsıntılarda yıkılmayı önleyen hareketli bir sistem üzerine inşa edildiğini ve bu sayede depremlerde hiçbir zarar görmediğini tespit eder. Bu sistemin bütün sırlarını çözdükten sonra da ülkelerinde gökdenlenleri bu sistemle kurarlar. Burada heyetin Japonya gibi depremleri ve bu depremlere dayanıklı binalarıyla ünlü bir ülkeden geliyor olması önemlidir. Burada vurgulanan bugün gelişmiş bina sistemlerine hayran olunan Japonlar'ın bu sistemi Mimar Sinan'ın yüzyıllar önce yaptığı yapılardan almış olmalarıdır. Mimar Sinan öyle büyük bir mimardır ki onun kurduğu sistemler bugünün en ileri teknolojisi sayılmaktadır. Bu efsanede de ilkinde olduğu gibi çeşitli mimari terim ve açıklamalar yer aldığından bu meslek grubundan insanlar arasında ortaya çıkmış olması olasıdır.

Üçüncü efsane de ilk ikisiyle benzerlik taşımaktadır. Efsaneye göre, Mimar Sinan binalarıyla ilgili hesapları yaparken dört katlı integral kullanır. İntegralde her kat bir boyuta denk düşer. Dördüncü kat dördüncü boyut olan zamandır. Mimar Sinan'ın yapılarının bu kadar sağlam olmasının nedeni hesaplamalarında dördüncü boyutu yani zamanı da hesaba katmış olmasıdır. Efsanenin ortaya çıkışı, Mimar Sinan'ın eserlerinin zamana karşı dayanıklılığın açıklanmaya çalışılmasından kaynaklanmış olabilir. Bu efsanede integralle ilgili ifadeler anlatının belirli bir eğitim düzeyindeki insanlar arasında ortaya çıktığına işaret eder. Efsane türünde, tarihî kişilere atfedildiği söylenen "doğaüstülük", burada ve daha önce üzerinde durulan efsane-

lerde akıl sınırları içinde açıklanmaya çalışılır. Ancak burada söz konusu olan üstün bir akıl, bir dahidir. Geleneksel efsane anlatılarındaki “akıldışılık” ve “doğüstülük” özelliklerinin kent ortamında üretilen bu efsanelerde “üstün akıl”a dönüştüğü söylenebilir. Paul Smith, folklor ansiklopedisinin “Contemporaray Legend” maddesinde çağdaş efsaneleri “gerçek hayatta geçen, genellikle doğüstü olmayan, seküler anlatılar”(493) olarak tanımlar. Ele alınan efsanelerde de doğüstülük yerini üstün zekâyâ bırakmıştır.

Efsanenin asıl söylemek istediği olayın sergilenmesi değil, iletilmek istenen düşüncedir. Ele alınan üç efsanenin üzerine kurulduğu düşünce de “Mimar Sinan’ın bugünün teknolojisini bile aşan dehası ve uzakgörüşlülüğü”dür. Linda Dégh, efsanenin özelliklerinden söz ederken, efsanenin zengin fakir, genç yaşlı, eğitilmiş eğitimsiz, toplumun bütün tabakaları arasında üretilebilir oluşundan söz eder (488). Hem geleneksel bağlamda hem de kent bağlamında üretilen efsanelerde bu özelliği gözlemlemek mümkündür. Efsaneler toplumun her tabakasından, her tür insan tarafından üretilip tüketilmektedir.

Bu çalışmada ele alınan efsanelerde kullanılan söyleme bakıldığında, bunların belirli bir eğitim seviyesinin üstünde insanlar arasında (büyük olasılıkla mimarlık vb. bir meslek grubunda) ortaya çıktığı ve yine ve benzer özellikler gösteren insanlar arasında tüketildiği söylenebilir. Belirli bir eğitim seviyesinde olduğu varsayılan kişilerin böyle anlatılar yaratması ve bunları tüketiyor olması, aslında doğa olaylarını açıklamaya çalışan binlerce yıl öncesinin insanının yap-

tığından çok farklı değildir. Zamanın ve doğanın yapılar üzerindeki bozucu etkisi günümüzün teknolojisinin ulaştığı noktada bile engellenememektedir. Bu durumun insanlar üzerinde yarattığı acizlik duygusu ile yüzyıllar içinde bozulmadan ayakta kalabilen yapıların mimarına duyulan hayranlığın bir araya gelmesi kent ortamında bu tür efsanelerin oluşumuna yol açmış olabilir. İnsanın doğa karşısındaki acizliği, doğadan etkileniyor gibi görünen yapılara karşı hayranlığın artmasına ve bu yapıların mimarına bir üstünlük atfeden anlatıları ortaya çıkmasına yol açtığı söylenebilir. Böylece sıradan insanların zaman ve doğa karşısındaki acizliği daha anlaşılır olacaktır. Mimar Sinan, hem ulaşılmak istenen, yerinde olmak istenen kişi, hem de bugünün insanların acizlik duygusunu hafifleten kişidir, çünkü onda bir üstünlük bir, deha vardır.

KAYNAKLAR

- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1978.
- Dégh, Linda. “Legend”. *Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Music and Art*. Cilt II. 485-93.
- Ellis, Bill. “Urban Legend”. *Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Music and Art*. Cilt II. 495-7.
- Karadağ, Metin. *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*. Bahkesir: Bahkesir Akademi Dergisi Yayınları, 1996.
- Smith, Paul. “Contemporary Legend”. *Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Music and Art*. Cilt II. 493-95.
- Şen, Gülbiye. “Mimar Sinan’dan Mektup Var”. 5 Nisan 2003.
<http://www.efsaneler.com/dispefsane.asp?sr=6&kt=11&ei=844>
- Tufan, Onur. “Japon Mucizesini Mimar Sinan Yarattı”. 5 Nisan 2003.
<http://www.efsaneler.com/dispefsane.asp?sr=6&kt=11&ei=844>